

HARMONIA CAELESTIS

Cselényi István Gábor

A házasság és a papirend a görög szertartásban

Az üdvtörténet új hajtása

*Cselényi István Gábor görögkatolikus lelkész,
esztergomi paróchus.*

A keleti rítusban a formai elemeknek epifánikus, lényegfeltáró szerepe van. Különösen érvényes ez, ha a házasság és az egyházi rend szentségének feladás-módjára alkalmazzuk.

A görög szertartású esküvőnek többféle „megfejtése” is lehet, de legjelentősebb az üdvtörténeti megközelítés, amelyet át- meg átszőnek előképek és utalások. „Föld porából teremtetted az embert” — mondja az esketés egyik papi imádsága. Az orthodox egyházban az eljegyzés és a koszorúzás két önálló szertartást jelent. A görögkatolikus gyakorlatban a templom előcsarnokában történik a szándék kinyilvánítása, a továbbiak a templomban zajlanak. Hangsúlyos már maga az ünnepélyes bevonulás is. Mi lehet ennek az értelme? Nos, Isten előbb Ábrahám családját, majd a pusztában vándorló Izráel népét választotta ki. Ennek vetülete a jegyespár és a násznép bevonulása. Az házasulandó pár örökli azt az áldást, melyet valamikor az ősatyák kaptak az élet továbbadására és a hitben való kitartásra. (Vö. R 4,3) — A bevonulás alatt az ószövetségi hívő ember boldogságélményét foglalja össze a szertartás a 127. zsoltár eléneklésével.

Ezután kezdődik az esküvő templomi része. A jegyesek az amvonon, az áldozás helyén állnak. Felhangzik az eucharisztikus liturgiából ismert kezdő áldás és a békességi ekténia, majd két hosszú imádság, mely Ádámtól és Ábrahámtól kezdve egészen Szűz Máriáig az üdvtörténeti előzményeket szavakkal is felidézi. Amint Isten szövetséget kötött az ősatyákkal, majd Krisztusban az egész emberiséggel, úgy köt szövetséget az ifjú pár eljegyzés formájában egymással és Istennel is: Ennek a szövetségkötésnek a formája a gyűrűk megáldása és felhúzása. „Ki a pogány nemzetek közül előre eljegyeztetted az Anyaszentegyházat, a tiszta szüzet, áldd meg ezt az eljegyzést is!” — mondja a pap a jegygyűrűk megáldása közben, majd jobbukra húzza a hűség gyűrűjét.

Hazai gyakorlatunkban ezután az eskütétel következik. A házasulandók leterdélnek, jobb kezüket az evangéliumra helyezik, a pap átfogja kezüket az epitraklíonnal, és kézikeresztjét helyezi föléjük, így az evangélium és a Krisztus-esemény áramkörébe kapcsolja a fiatalok egybeszövődő életét és életáldozatát. Előbb a vőlegény, majd a menyasszony mondja el az eskü szövegét, végül az eskető pap megáldja őket: „Amit Isten egybekötött, ember el ne válassza!” A keleti egyház felfogása szerint nem annyira a házasfelek „szolgál-

tatják ki” egymásnak a házasság szentségét, mint a nyugati szertartásban, hanem az egyház papjának áldása. Hűség, szeretet, megbecsülés, felbonthatatlanság, ezek azok az erények, melyekre a házassulók ígéretet tesznek, és ezzel vállalkoznak az evangéliumi házasságeszmény megvalósítására, mely egész életre szóló hűséget és áldozatvállalást jelent (vö. Mt 19,1–9).

A jegyváltás és az eskütétel után a keleti esküvő legemlékezetesebb mozzanata következik: a koszorúzás vagy koronázás. A pap áldása után a prokimen arra emlékeztet: „Dicsőséggel és tisztelettel koronáztad meg őket”, mármint Isten a jegyeseket. A jegyespár mirtuszkoszorút vagy szabályos kis aranykoronát kap fejére, és a koronát viselik az olvasmányok és a prédikáció alatt is. Sokak szerint ez a házasság szentségének epiklézise, a Szentlélek leesdése, tehát mintegy ez hozza létre a szentséget.

A házasság szentségének teológiai megalapozását kapjuk azután az apostoli szakaszban: „Férfiak, szeressétek feleségeiteket, mint Krisztus is szeretete Anyaszentegyházat és önmagát adta érte!” (E 5,25) Az evangélium pedig (a kánai menyegző története: J 2,1–11) nyilvánvalóvá teszi, hogy Krisztus ugyanúgy jelen van az épp folyó menyegzőn, mint valamikor a kánain, s az ő jelenléte avatja szentségivé a tisztán profán köteléket.

A koszorúk levétele előtt felhangzik a mártírok tropárja: „Dicsőült szent vértanúk, kik jól harcoltatok és elnyertétek az égi koronát, könyörögjétek az Úrhoz, hogy üdvözítse a mi lelkünket!” Így értjük meg a koszorúzás többszörös tartalmát. A házasság a Teremtő munkatársaiavá avatja a házaseleket, ezzel szinte királyi-királynői méltóságot nyernek. Ugyanakkor tisztában kell lenniük azzal is, hogy a keresztény élet, és így a házaselet is, tanúságtétel, sok esetben keresztthordozás. Az is kitűnik azonban a szertartásból, hogy épp ezzel válhat számukra a „dicsőség koronájává”, az örökélet ígéretévé.

Orthodox gyakorlat szerint itt, a koszorúk levétele után áldozás következik. A görögkatolikus szokás az, hogy a koronázás után menyasszonyavatásra kerül sor. A menyasszonyt körbevezeti a pap az oltár körül, fejét kendővel letakarják, és néhány külön áldást kap, hogy tudatosuljon benne anyai hivatása, mely nemcsak teher, de egyúttal áldás is lesz. Végül, amint az Egyház a liturgiában „visszaküldi híveit” a világba, úgy adja vissza az új házasságokat a napi életnek. Az üdvtörténet most már bennük is mint az egyház új sejtjében tovább fog bontakozni.

Az apostolok útján

A görög szertartású papszentelés Krisztus nyilvános működéséhez vezet el minket. Krisztus megtérésre való felszólításával kezdte apostoli munkáját, most a szentelendők erre utalva háromszor meghajolnak (vö. *metanoia* és *metánia*). Alapöltözékükön csupán az aszkézist kifejező övvel lépnek a külső szentélybe, a királyi ajtó elé. Már itt, az áldozópapi rendbe lépés „küszöbén” is érvényesül a pünkösdi mozzanat: „a Szentlélek szálljon rájuk —kéri a püspök— és a Magasságbeli ereje árnyékozza be őket!” Idősebb áldozópap, elől-

járó mutatja be a közösségnek a szentelendőket, s a püspök imádságára a nép különleges, szárnyaló dallamon éneklí az axioszt, tehát hogy a szentelendő méltó a felemeltetésre.

A szentelendők ezután belépnek a belső szentélybe. A püspök így köszönti őket: „Krisztus köztünk van és lesz!” A köszöntés jól ismert nagyobb ünnepeinkből, az olajkenetről. Háromszor körüljárják az oltárt, mint ahogy Jézus is „bejárt minden várost és falut” (Mt 9,35) tanítványaival. A körmenet alatt a már az esküvőről ismert vértanúk tropárja hangzik fel: a presbitereknek tanúságtévőknek kell lenniük, ahogy Krisztus oly sokszor kérte tanítványaitól. Ezután hazai gyakorlatunkban a szentelendők hűségfogadalmat tesznek megyéspüspöküknek és ünnepélyesen elmondják a hitvallást.

Most következik a szentelés központi része, a papi hatalom átadásának „formai eleme”, a kézrátétel, amely az apostolok kora óta él (vö. 1T 4,14; 2T 1,6). A szentelendő az oltár előtt letérdel, mindkét kezét az oltárra helyezi, a fejét is odahajtja, és a püspök elmondja a szentelő szavakat, a papszentelés epikléziséét „Az isteni kegyelem, mely az erőtlenekeket erősekké, a gyarlókat tökéletessé teszi, N. istenfélő szerepapot most áldozópappá szenteli. Imádkozzunk azért érte, hogy szálljon reá a Szentlélek! Mondjuk mindnyájan: «Uram, irgalmazd!»” A nép felelete a csak ezen a szertartáson énekelt, hatszoros Kirie eleiszon.

Majd megemlékezés következik arról, hogy a presbiterek „az igazság igéjének hirdetői”. Püspökszentelésen az apostolkollégiumot megjelenítő három püspök adja tovább a papirend teljességét, miközben a főcelebráns mondja: „Ki hírneves Pál apostolod útján törvényként rendelted nekünk (vö. 1K 12,28), hogy csoportok és fokozatok legyenek szent oltárodnál, ... erősítsd meg ezt a megválasztott méltatlan szolgálodat az én bűnös kezem feltevése nyomán, Szentlelked beleköltözésével, erejével és kegyelmével!” A papi hatalom teljességének továbbadásakor tehát valósággal meghatványozódik a pünkösdi mozzanat.

De térjünk vissza a papszenteléshez! Az újszenteltek a földre borulnak szét-tárt karokkal. A közösség a békességi ekténiát végzi, majd a szentelő püspök imádságba szövi küldetésük összetevőit. — A papirend ruháit adják át és az áldozat bemutatásához szükséges kellékeket. A liturgiába, Krisztus halálának és feltámadásának hirdetésébe és a Szentlélek kiáradásába minden újszentelt most a maga fokozata szerint kapcsolódik be, hogy szavai, tettei, hatalma és példája által az üdvtörténetet tovább bontakoztassa: a diakonus már áldoztat, a pap már részt vesz az átváltoztatásban, a püspök már a tanítóhivatalt képviseli (ami azt is feltételezi, hogy egy liturgián belül nem vehető fel a papirend hármas fokozata, hiszen a diakonust áldozás előtt, a papot a hitvallás előtt, a püspököt a hitjelöltek liturgiájában, a „Szent Isten, Szent Erős” előtt szentelik föl) ...

Az élet továbbadása

A házasságkötés és a papszentelés szertartásának ismertetéséből kitűnik, milyen bensőséges kapcsolat van e két szentség között a bizánci egyház szemléletében. Mindkettőben szerepel a fogadalomtétel, van megemlékezés, pünkösdi elem, eredetileg mindkét szertartás áldozásban végződött (erre utal, hogy az esküvő az eucharisztikus liturgia áldásával kezdődik) és mindkettőben a vértanúk tropáriját énekelték. Így egészen egyértelmű: mind a papság, mind a házas állapot a Krisztusról való tanúskodás szentsége.

Mindemellett a keleti egyház a házasságot és a papirendet együttesen úgy tekinti, mint az élet továbbadásának szentségeit. A papszentelésben a Krisztust megjelenítő férfi az Egyházzal mint az Úr jegyesével kel egybe, hogy — Szent Pállal szólva— az evangélium által életet fakasszon (vö. 1K 4,15). A házasság tanúságtévő életformáját a család biológiai-szellemi közösségén belül, a papok, püspökök, az egyházközség, illetőleg az egyházmegye lelki-közösségi-kegyelmi egységében élék meg. Éppen mert a házasságot „papi” szolgálatnak, a papságot pedig „szent házasságnak”, az „Egyházzal kötött frigynek” tekinti a bizánci egyház, nem lát ellentmondást a női papságban, tehát abban, hogy házas embereket szenteljenek pappá. A feltétel csupán az, hogy erkölcsileg feddhetetlen, buzgó hívő legyen, és bizonyítsa az előljárásságra való alkalmasságát, aki ugyanis „házában nem jó gazda, hogyan is tudná gondját viselni Isten Egyházának?” (1T 3,5).

A keleti egyház szerint a pap családja a pap lelkipásztori-nevelői munkájának része és próbaköve, ahol kipróbálhatja lelki módszereit, és egyben az a lelki alapzat, ahonnan mindig erőt meríthet lelkipásztori munkájához. Családja révén a görög rítusú pap mintegy beletestesül az őt környező világba, osztozik hívei gondjaiban, bajjaiban: sajátos közvetlenséggel szólhat a jórészt szintén családban élőkhez, egyszerre lesz atyja gyermekeinek és egyházközsége tagjainak.

A görög egyház tudatában van a házasság mártírium-voltának, tehát áldozati jellegének. Az evangélium azonban nem a terhek lerázására, hanem keresztként való vállalására szólít. Aki tehát a házasságot igazi keresztény lelkülettel éli meg, azt ez a szentség nem távolítja el Krisztustól, hanem éppen közelebb viszi hozzá, és így megsokszorozhatja erőit a „nagyobb családért” való munkálkodásban.

Keleten is ismert a papirend és a nőtlenség egybekapcsolódása, az „Isten országáért vállalt szüzesség”. A hagyomány szerinti az volt a megoldás a keleti egyházban, hogy a papság tagjai vagy házas emberek voltak vagy szerzetesek, akik fogadalommal is megerősítették nőtlen élethivatásukat: „A házasság és a szerzetesi élet két különböző és egymást kiegészítő módja annak, hogyan lehet közösségben lenni Isten szeretetével.” (*Krisztus közöttünk*. Bp. 1984. 315.)

Az egyházi rend legmagasabb fokát, a püspöki ordót a keleti egyház is nőtlenséghez köti. Itt már a keleti egyház is eltér a páli hagyománytól: „A püspöknek egyszer-nőszültnek kell lennie” (vö. 1Tim 3,2). Tudjuk azonban, hogy a hierarchia fokozatai ekkor még nem határolódtak el annyira, tehát amit az

apostol a püspökökről (*episkopos*-okról) mond, sok tekintetben később inkább a presbiterekre vonatkozott. A püspöknek egész egyházmegyére kiterjedő atyai gondjai miatt a keleti egyház is kötelezőnek érzi a nőtlenséget, hogy minden adottságával azt keresse, „ami az Úré”.

A szeretet kötelékei

De a két elemzett szentség és szertartás a többi szentséggel is eleven kapcsolatban áll, ami tovább erősíti a két szentség belső összefüggését is. Nyilvánvaló a kapcsolat mindenekelőtt a bérmálás és a papirend között. Szükséges, hogy az áldozópapot „a Szentlélek átváltoztassa Krisztus testének tagjává”, valóban „papot” formáljon belőle, vagyis olyan embert, aki részesedik Krisztus művében, papságában”. (*Krisztus közöttünk*. 301). A bérmálás és a papirend kapcsolatát igazolja az is, hogy az ősegyházban a bérmálásnak is része volt a kézrátétel. (vö. Act 8,4–25; 19,1–7) Minden megkeresztelt, megbérmált annak a „papi és királyi közösségnek” tagja, melyről Péter apostol beszélt. (1P 2,9) A királyi papság minden papi szolgálat alapja, a papirend ennek a minden keresztényre érvényes küldetésnek sajátossá tétele, a személyes pünkösdeknek (bérmálás) továbbítása.

Mint láttuk, van ilyen pneumatikus eleme a házasság szentségének is. Ezért idézi a keleti szertartás a koronát viselő ifjú párnak a megtestesülés titkát: „Izajás, örvendj, Szűz fogant méhében és Fiat szült: Emmanuelt, Istent és embert!”. A királlyá, királynővé való koronázás a bizánci rítus szemléletében az embernek arra az eredendő méltóságára utal, hogy a Teremtő „férfinak és nőnek teremtette”. A házaspár azzal éli meg istenképmási mivoltát, hogy személyek élő közösségévé válik: „ketten lesznek egy testté”, egyetlen szeretetközösséggé a Szentháromság mására, amint a pap kéri imájában: „Az Atya, a Fiú és a Szentlélek: a legszentebb, egyvalóságú és elevenítő Háromság egy istenségben és királyságban áldjon meg!”

A papirendet éppúgy, mint a házasság szentségét —amint utaltunk rá— ünnepélyes eucharisztus liturgia keretében szolgálta ki. A papirend fokozatainak gyakorlása egybefonódik az Eucharisziával, Krisztus halála, feltámadása hirdetésével, megélésével, melyben az Egyház ismételten megújítja Krisztus „szolgálati és vérontás nélküli áldozatát”. Az Eucharisziából forrsozik a pap lélekújító munkája.

A kérdés másik része: az ősegyházban a házasság szentségét is a liturgia keretében szolgáltatták ki, az orthodoxoknál az áldozás nyoma ma is megvan az esküvőn. A keresztény házások az Ország örömhírét élik majd meg egymás között és gyerekeik felé, s mint az Egyház tagjai vesznek részt az eucharisztikus lakomán. Ha tehát az Eucharisztia Szent Agoston kifejezésével a „szeretet köteléke”, ugyanezt a szeretetköteléket fedezhetjük fel mind a papirendben nyert, mind a házasság szentségében kapott elkötelezettségben.

Így a papirend és a házasság szentségének keleti rítus szerinti megközelítése megerősített vallomás Istennek mindannyiunkra kiírasztott szeretete mellett.

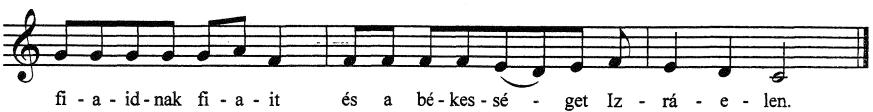
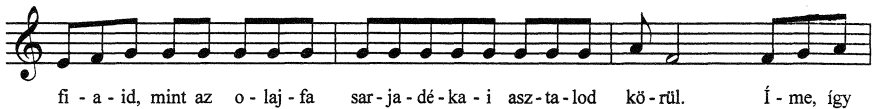
Énekanyag

A két szentség „közös nevezőjét” az énekelt anyagban a vértanúk tropárja jelenti, az esküvő propriumát a 127. zsoltár, a prokimen és Izaiás éneke, vagyis az 5. hangú feltámadási kánon 9. irmosza, amely tehát a reggeli zsolozsmában is megjelenik, a papszentelés sajátos anyagát pedig az axiosz és a csak ilyenkor énekelt, hatszoros „Uram irgalmazz” képviseli.

Mindegyik példánk pontosan illeszkedik a szertartásainkra jellemző tetrachordos rendszerbe. Pl. az axiosz kristálytisza mixolíd ívet fut be, nem pedig dúr-keretet; egyértelműen hiányzik belőlük a ti a skála 7. fokán. Kevéssel bonyolultabb a papszentelési Kirie megfejtése: a középső tetrachord-alaphangról indul, és a végén oda is zár le, de előbb ettől az alaphangtól felfelé, majd tőle lefelé egészhanglépésekben lép tovább, végül tovább sülyyed félhanglépéssel, és eléri az alsó tetrachord alaphangját, tehát mintegy feje tetejéről talpára állítja a megszokott tetrachordot (két egész és egy fél hang, de most lefelé), majd az alsó tetrachord-alaphangról mindkét tetrachordot átfogva ível föl a mixolíd felső csúcsáig, és onnan tér vissza a kiindulópontra. Ez az utóbbi három „Uram, irgalmazz” az utrenyei (lítiai) hármás „Uram, irgalmazz”-ainkból már jól ismert.

A 127. zsoltárt a hetedik hangú tropár dallamára énekeljük, és ezen a hangon szerepel a vértanúk tropárja is. A *Nyolchangú énektár* logikája alapján azt várnók, hogy ez a 7. hangú ének mire vagy tere zárulna (fríg vagy hipofríg volna), itt pedig dóval találkozunk. Sokáig én sem értettem, miért „lóg ki” annyira ez a hangunk a sorból, holott többi hangunk eléggé következetes. Mostani példáinkból az „Izaiás, örvendj” pl. tökéletesen megfelel ötödik hangunk hangnemének, a dór (vagy hipodór) elvárásainak: két tetrachordot is befut, és végül az alsónak a ré hangján zárul. De ha jobban megfigyeljük, a tropár kétsoronként mindig mi hangon pihen meg. Ami pedig a zárást illeti, kárpát-aljai előzményében a dallam nem dóra, hanem felfelé, mire zárult, csak magyar változatában jutott a dallam ilyen dúros nyugvópontra, talán népzenei párhuzamok hatására.

Az esküvői prokimen a legkisebb zenei egységek (az egysoros zsoltárversek) közül való. Elsősorban záradékával, a ré-di-re-mi-ti díszítő hajlításával emelkedik ki, amely két szempontból is érdekes: a di tipikus példa a tetrachord-alaphang felemelésére — amire a példák közül az Izaiás, örvendj is számos példát mutat. A másik pedig: a záró mi-ti kvartugrás állandóan visszatér a szti-chirák előverseiben és a prokimen-típusú énekekben. Azt várnók, hogy dóra, szóra stb. zárjon az ének, de nem ez történik, és épp ez a nyugati hangrendünkbe sehogy sem illeszkedő fríges, lokriszias zárás, ez a be-nem-fejezettség serkent arra, hogy utána tovább folytatódjék az ének. Ösztönöz a párbeszédre, a végtelenített imádságra. Így ez az apró formai elem is jól illeszkedik abba a párbeszédre, amelyet egész liturgiánk, de a házasság és a papirend szentsége is hangsúlyozottan képvisel.

1. kottapélda. 127. zsoltár.

Di-cső-ség-gel és tiszt-e-let-tel ko-ro-náz-tad meg ő- ket,
és ko-ro-nát tet-tél fe-jük-re és ko-ro-nát tet-tél fe-
jük - - - - re.

2. kottapélda. Prokimen.

I - za - i - ás, ör - vendj: Szűz fo-gant mé - hé - ben
és fi-at szült, Em - má - nu - elt, Is - tent és em - bert.
Ke - let az ő - ne - ve. Kit is ma - gasz - tal - ván,
a Szű - zet dí - csér - jük.

3. kottapélda. Izaiás éneke.

Di-cső-ült szent vér-ta-núk, kik jól har-col-ta-tok és nyer-te-tek
 é-gi ko-ro-nát, kö-nyö-rög-je-tek az Úr-hoz, hogy üd-vö-zít-se - a mi
 lel - kün - ket. Di-cső-ség né-ked, Krisz-tus Is - ten, a-pos-to-lok di-csek-vé-se
 és a vér-ta-núk ö-rö-me, kik hir-det-ték az egy-va-ló - sá - gú Há-rom - sá -
 got.

4. kottapélda. A vértanúk tropárja,

A - - - xi - osz, a - - - xi - osz, a -
 a - - - xi - osz

5. kottapélda. Axiosz.

U-ram, ir-gal-mazz, U-ram, ir-gal-mazz, U-ram, ir-gal-mazz.

U - ram, ir - gal - mazz, U - ram, ir - gal -

mazz, U - ram, ir - gal-mazz.

6. kottapélda. Uram, irgalmazz.

Él-je-nek so-ká, él-je-nek so-ká, él-je-nek so-ká szá-mos é-ven át

E-gész-ség-ben, bé-kes-ség-ben, bol-dog-ság-ban él - je-nek so-ká!